

Het verenigingsleven van Slovenen (1900-1931)

De eerste verenigingen

Wanneer het vroeger over Katholieke Sloveense verenigingen ging, merkte ik dat mijn gedachten afdwaalden. Ik kon er niets mee, en had er niets mee. Hoe kon ik als jongere ook vermoeden van hoeveel betekenis die eigen verenigingen voor de nieuwkomers waren geweest? Voor de eerste generatie was contact alleen al nodig om sociaal gezien te kunnen overleven. Zij hadden alles achtergelaten, waren niet op vakantie in Limburg en ze bouwden al helemaal niet aan een tweede huis op het platteland – zoals tegenwoordig gangbaar is. Zij emigreerden uit noodzaak en zoals de mensen die ik interviewde mij keer op keer op het hart drukten: daar was niets romantisch aan. Om die reden zocht ik de verenigingen opnieuw op. Nu in oude brochures, archieven en op websites. Ook interviewde ik de kinderen van de oprichters en van oud-leden. Velen van hen groeiden op in een tijd dat de aanwezigheid van Sloveense verenigingen in de Mijnstreek net zo vanzelfsprekend was als die van Limburgse fanfarekorpsen. De kinderen van de migranten kwamen in dat opzicht in een gespreid bedje terecht, dat door hun ouders en (soms) grootouders met veel liefde en tact in elkaar was getimmerd.

Nu kleven er aan herinneringen als historische bron – ik zeg het bepaald niet als eerste – de nodige beperkingen. De kwaliteit van het geheugen is niet bij iedereen gelijk, en wordt medebepaald door het type gezin waarin men opgroeide en of er thuis bijvoorbeeld veel over vroeger werd gepraat – of juist gezwegen. Tijdens menig gesprek merkte ik dat ouderen die terugkeken op hun vooroorlogse jeugd, moesten erkennen dat hun ouders weinig hadden verteld over de achtergronden van hun verenigingen. Zo speelden politieke tegenstellingen nogal eens een rol, en daar kregen kinderen zelden het fijne van te horen. Dat maakt het ingewikkeld om al te veel te vertrouwen op wat mensen wél wisten op te halen. Over bepaalde keuzes die destijds zijn gemaakt, tasten zij simpelweg in het duister. Het kan ook zijn dat ze meer wisten dan ze mij vertelden, maar hadden besloten om alleen uit te wijden over de kracht van pionierstradities. De strijd, de conflicten en dilemma's achteraf, al dan niet bewust, met de mantel der liefde bedekkend. Toch kwam er in de loop van mijn gesprekken langzamerhand wel een beeld naar voren van de Sloveense immigrantengemeenschap, die lange tijd verenigd leek in een soort broederschap. Die haar lotgenoten in den vreemde terzijde stond, zonder te kunnen verhelpen dat zij af en toe speelbal werd in een internationaal krachtenveld van politieke machten.

De allereerste vereniging waar Slovenen lid van waren, stamt uit een tijd dat in Zuid-Limburg de mijnen tot ontwikkeling kwamen en de nieuwkomers vanuit Duitsland hun geluk kwamen beproeven in Nederland. Voor de pioniers was het niet gemakkelijk om hun draai te vinden in de chaos van het opkomende industriegebied. De Slovenen van het eerste uur waren immers jonge mannen die hier in principe alleen tijdelijk verbleven. Als kostgangers woonden ze in bij Limburgse families en ze werkten ondergronds samen in *Kameradschaften*. Stuk voor stuk spraken ze Duits en ze waren in alles op elkaar aangewezen. Zowel voor tips over wonen en

Optocht van de Sloveense St. Barbara-verenigingen tijdens de Katholiekendag, Heerlen 5 juni 1933. HBM, collectie St. Barbara.

Eerste Katholiekendag van de Sloveense St. Barbaraverenigingen te Heerlen, Brunssum, Lutterade, Hoensbroek en Egelshoven. In het midden Pater Teotim van Velzen met naast hem de eerste Sloveense missionaris, Alojzij Pohar, Heerlen 24 juli 1927. HBM, collectie St. Barbara.

Wijnfeest. In het midden: pater Teotim van Velzen, Heerlen 1929. HBM, collectie St. Barbara.

werk, om verhalen kwijt te kunnen en om gevoelens van heimwee te delen. De mannen zochten elkaar op in de vele cafés die de Mijnstreek telde – de sociale omgeving bij uitstek. Toch ontstond na verloop van tijd de behoefte zich onder elkaar te organiseren en samen te zingen of muziek te maken. Zo werd de eerste Sloveense vereniging in Limburg al vóór de Eerste Wereldoorlog opgericht, in Brunssum, onder de naam *Oostenrijkse Muziekvereniging*. Dat is althans hoe emigrant Franc Selič het zich herinnert. De vereniging zou in 1926 al ter ziele zijn gegaan. In de archieven zijn er geen officiële sporen van teruggevonden.¹

Er was volgens Franc Selič toen nog geen sprake van kerkelijke bemoeienis met het Sloveense verenigingsleven. Dat veranderde toen hun aantal in de jaren twintig aanzienlijk toenam in Limburg en in verscheidene dorpen eigen verenigingen opkwamen, wat tot actie leidde bij de katholieke kerk in zowel Slovenië als Nederland. In Nederland ging het om de parochiegeestelijkheid van het Bisdom Roermond, waar de hele Mijnstreek toe behoorde, en om voorzieningen die de bisschop speciaal in het leven had geroepen bij de opkomst van de mijnen. In het bijzonder de aanstelling van dr. Henri Poels als aalmoezenier voor sociale werken en het in Heerlen gevestigde klooster van de Franciscanen. Maar het initiatief tot de oprichting tussen 1926 en 1931 van maar liefst acht Sloveense verenigingen van Sint Barbara ging uit van het land van herkomst. De moederlandse kerk hechtte zeer aan de zorg voor vertrekkende landgenoten. Door de grootscheepse emigraties sinds het einde van de negentiende eeuw en naar analogie van Duitsland en Oostenrijk was al in 1903 de Sint Rafaël Vereniging voor de bescherming van Emigranten (*Družba Sv. Rafaela*, ook wel *Rafaelova Družba*) opgericht.² Deze katholieke vereniging wilde het geloof en de vaderlandsliefde van Slovenen in het buitenland bevorderen door het sturen van priesters naar plaatsen waar landgenoten geconcentreerd woonden – vooral Amerika, pas later ook Duitsland. Zij hielden niet alleen godsdienstoefeningen, maar hielpen ook bij het opzetten van eigen verenigingen. De betrokkenheid van de kerk in het moederland ging dus verder dan alleen de bevordering van het zielenheil van de mijnwerkers

De oudste bewaard gebleven foto van de Sloveense St. Barbara verenigingen in Zuid-Limburg.

Letterlijk bijschrift 1: 'De eerste samenkost Sloveense missie in Heerlen'.

Bijschrift 2: 'Joegoslavische emigranten bij elkaar bij gelegenheid van het bezoek van de secretaris van de Lerarenbond', Heerlen 1927.

HBM, collectie St. Barbara, HBM, collectie Zdrúženje Slovensko Izseljenska Matica (AS).

en hun gezinnen. Zij ging er, net als de mensen zelf, vanuit dat hun verblijf in het buitenland tijdelijk zou zijn. Emigratie werd gezien als een onvermijdelijk en noodzakelijk kwaad, en als een aanval op 'de nationale substantie'. Zodoende wilde zij koste wat koste voorkomen dat emigranten ten prooi zouden vallen aan wat naderhand ging heten 'on-Sloveense ideeën, zoals communisme en religieuze onverschilligheid'.³

In Slovenië bestond vanaf 1890 ook een actieve sociale beweging van katholieke signatuur, met als grote voorman Janez Evangelist Krek. Daarin speelden de Franciscanen en de Schoolzusters van St. Franciscus Christus Koning een belangrijke rol. Met zoveel verschillende invloeden moest de zielzorg wel vruchten afwerpen en tot aaneensluiting van emigranten leiden. Zo kwam in Amerika al in 1891 de eerste Sloveense krant uit.⁴ Ook de nieuw gestichte staat Joegoslavië bemoeide zich na verloop van tijd actief met de emigratie van haar burgers. In Zagreb functioneerde begin jaren twintig een Algemeen Migratie Comité, in 1928 opgevolgd door de Associatie van Emigrantenorganisaties (*Zveza organizacij izseljencev* en *Zveza izseljenskih organizacij*). Het gaf een eigen maandblad uit, de *Novi izseljenik* (1932-1940), en organiseerde in Ljubljana twee migratiecongressen. In de emigratielanden werden toen ook Joegoslavische ambassades en consulaten opgericht, waarvan twee in Nederland. Ook werkten Kerk en staat sinds 1938 samen in de Sloveense Emigratiekamer.⁵

In juni 1926 stuurde de Organisatie van Sint Rafaël voor het eerst een geestelijke naar de Mijnstreek in Limburg: pater Alojzij Pohar, de overste van een missionarissenorde, gevestigd in het klooster St. Jožef bij Celje.⁶ Op 4 juli richtte hij in Brunssum de eerste Barbara-vereniging op: Sint Barbara gold van oudsher als patrones van de mijnwerkers.⁷ Het initiatief sloeg aan en in 1934 schreef de emigrant Rudolf Selič in de brochure *Naši v Holandiji*: "De verenigingen zijn voor onze emigranten, die zo verspreid zijn over de verschillende koloniën, een levensnoodzaak. Uit het verenigingsleven put onze mens alles wat hem tot een onversaagde strijder maakt voor het geloof en voor onze cultuur. Onze Sloveen kwam al spoedig tot dit besef en daarom richtte

hij verenigingen op.” Aan die richtlijnen voegde hij uit eigen beweging twee elementen toe: versterking van het nationaal besef van de Joegoslaven en de strijd voor hun sociale rechten.

Nadat in 1926 de eerste Sloveense vereniging was opgericht, in Brunssum, volgden vergelijkbare initiatieven in andere wijkgemeenten waar zich Slovenen gevestigd hadden. Dat leidde tot St. Barbara-verenigingen in Heerlen (nog in hetzelfde jaar), Lutterade-Geleen (1927), Eygels-hoven (1927), Hoensbroek (1929), Spekholzerheide (1930), Chevremont (1931) en Nieuwenhagen.⁸ De laatste vereniging opende zijn deuren op 30 november 1931, maar heeft slechts kort bestaan.⁹ Elke Sloveense vereniging beschikte over een door de bisschop benoemde geestelijk leider, een aalmoezenier, zoals het een katholieke organisatie in die tijd betaamde. De contributie voor het lidmaatschap van een plaatselijke Barbara-vereniging bedroeg één gulden, waarmee iemand toegang kreeg tot alle activiteiten.¹⁰ Weliswaar konden alleen christelijke mannen vanaf zestien jaar lid worden, maar hun vrouw en kinderen mochten dan eveneens deelnemen aan verenigingsactiviteiten. Helemaal in de geest van die tijd waren alleen mannen bestuurslid.¹¹ In Nederland gebruikte men dezelfde lidmaatschapsboekjes als in Duitsland, waar de Sloveense verenigingen ook waren vernoemd naar de Heilige Barbara. De boekjes waren opgesteld in het Duits en in het Sloveens, en bevatten onder andere de statuten (doelstellingen) van de vereniging:

Art. 1 Der Zusammenschluss der Slovenen und die Förderung der Einigkeit und Freundschaft unter ihnen.

Art. 2 Die Unterstützung kranker und bedürftiger Mitglieder.

Art. 3 Die Vertretung ihrer Rechte und die Verbesserung ihrer Lage.

Art. 4 Die Fortbildung und die Unterhaltung der Slovenen.

Art. 5 Die Weckung und Förderung der Liebe zur Heimat und zur Muttersprache.

Art. 6 Die Vertiefung der Glaubensüberzeugung und Anleitung zur praktischen Christentum.¹²

Elke vereniging beschikte over een eigen bibliotheek. Nadat de overkoepelende vereniging *Zveza* – zie hierna – was opgericht, konden leden ook aanspraak maken op solidariteitsfondsen, een soort inkomensverzekering bij ziekte. Met enige regelmaat organiseerde men educatieve avonden met filmvoorstellingen of lichtbeelden, en ook amusements-, gezins-, Sinterklaas- en Kerstavonden, met zang en toneel. Dan waren er, niet te vergeten, de typisch Sloveense wijndruivenbals en tot slot de viering van *Emigrantenzondag* – met toneel, toespraken, zang en muziek en uitstapjes in de nabije omgeving.¹³ Met het bezoek van Alojzij Pohar in 1926 werd een traditie ingeluid. Het jaar daarop verkeerde kapelaan Wingolf of Vinko Zor (ook gespeld Sorr), de toenmalige secretaris van het Cultureel-educatief Verbond te Ljubljana, een korte periode onder zijn landgenoten in Zuid-Limburg.¹⁴ Zor, die later deken van Ljubljana zou worden, bracht de eerste Barbara-verenigingen op 24 juli 1927 bijeen op een Sloveense Katholieken-bijeenkomst in Heerlen – in de kerk aan de Sittarderweg. Aan deze dag, door de kroniek van kerk en klooster van de Franciscanen ‘een Sloveense dag op de wijze der Hongaren’ genoemd, namen ruim 200 mensen deel – de kinderen niet meegerekend. Op dezelfde locatie was een maand eerder een écht Hongaarse dag georganiseerd: “Circa 200 Hongaren namen deel en zij ontvingen allen een rozenkrans, een Hongaars Kerkboek en een smakelijk middagmaal. Vijftien Hongaarse kinderen deden hun Eerste H. Communie.”¹⁵

Op de katholieke dag uitte men voor het eerst openlijk het verlangen naar een eigen vaste

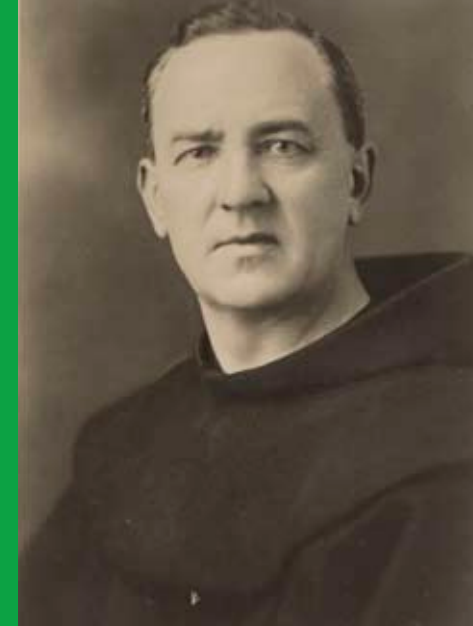
De vlaggen van de Sloveense St. Barbara verenigingen, ca. 1933. HBM, collectie St. Barbara.

Pater Teotim van Velzen bij zijn zilveren priesterfeest, Heerlen 1936. HBM, collectie St. Barbara.

Sloveense muzikanten, Heerlerheide 1938. V.l.n.r.: Rudi Ravnikar, Frans Markon, Frans Šular, Edy Markon, Franc Selič. (foto: Willems Amsterrade). HBM, collectie St. Barbara.

Sloveense priester en een consulaat. In 1928 bezocht Vinko Zor zijn landgenoten nog een keer, en in de twee jaar daarna kwam de Kroatische pater Grim regelmatig langs. Hij studeerde aan het college van de Jezuiten in Valkenburg en was zo gedreven, dat hij de mijnwerkers zelfs in zijn vakanties opzocht. Naast zulke incidentele bezoeken van Sloveense priesters waren de Zusters Karmelietessen van het Goddelijke Hart van Jezus te Heerlen actief. Zij legden huisbezoeken af bij buitenlanders en spraken dan in de regel Duits. Ze ondersteunden de parochiegeestelijkheid, in het bijzonder door mensen voor te bereiden op het ontvangen van de sacramenten.¹⁶ Bij zoveel katholieke activiteiten in Sloveense kring kon het bisdom Roermond niet achterblijven. Waarschijnlijk heeft de Sloveense kerk zelfs haar hulp ingeroepen, omdat zij slechts incidenteel een priester kon sturen en niet over de tijd en middelen beschikte voor

permanente zielzorg.¹⁷ Het lag voor de hand om die taak toe te bedelen aan de Franciscanen, die immers voor speciale taken naar de Mijnstreek waren gehaald. Een van hen, pater Teotim van Velzen, kwam voor het eerst met Slovenen in aanraking in 1924. De decennia daarna zou hij niet van hun zijde wijken.¹⁸

Hij kwam van 'buiten', maar kende de Mijnstreek op zijn duimpje: elk straatje, elk weggetje en altijd wel een route die nóg korter was. Zoals alle Minderbroeders ging hij gekleed in een

Sloveense bedevaart naar de Mariagrot, Valkenburg 1934. HBM, collectie St. Barbara.

Processie met pater Teotim, plaats en datum onbekend. IISG, SAL, HBM, collectie Homers-Gril.

Viering van de Joegoslavische nationale feestdag op de eerste zondag van december, Heksenberg (Heerlen) 1938. HBM, collectie St. Barbara.

bruine pij met puntcapuchon, en droeg hij sandalen aan zijn blote voeten.¹⁹

Pater Teotim kwam oorspronkelijk uit Delft, waar hij in 1885 werd geboren als Petrus Josephus van Velzen. In 1904 trad hij te Alverna in de orde van de Franciscanen of Minderbroeders, om op 26 maart 1911 in Weert tot priester te worden gewijd. Vanaf toen heette hij Theotimus of Teotim.²⁰ Hij sprak de Sloveense taal aanvankelijk niet, maar bezat een stukgebladerd woordenboek.²¹ De Slovenen in die tijd kenden soms een beetje Duits, maar meestal toch alleen hun landstaal. In 1932 bezocht Teotim daarom op initiatief van de toenmalige Sloveense aalmoezenier Drago Oberžan voor het eerst het vaderland van zijn parochianen, ook om de taal te leren. Hij verbleef er enkele maanden en reisde onder meer naar Sarajevo, Mostar, Dubrovnik, Ljubljana en Belgrado. Tijdens zijn 'zakenreis' was hij in het bezit van een semi-diplomatieke pas en kon hij 'alles vrij over de grens voeren'. Zo 'sleepte' hij boter, kaas, koffie, tabak en thee het land binnen en 'een paar honderd Hollandse sigaren'. In Slovenië beklom hij de Triglav, de hoogste berg van Joegoslavië, met op zijn rug een tas van 15 kilo en 'slechts gesterkt door een kop koffie en een droog stukje brood'. In Ljubljana ging hij op audiëntie bij Mgr. Rožman en bezocht hij de Ban, de door de koning aangestelde bestuurder van *Dravska Banovina*.²² Aan zijn Sloveense parochianen in Zuid-Limburg schreef hij: "Nu weet ik pas waarom ik me zo'n moeite moest doen met de verbuiging: *lepi hrib* (de mooie heuvel), *lepega hriba* (van de mooie heuvel) ... uw heuvels zijn werkelijk mooi."²³

Zijn inzet valt het beste te omschrijven als sociaal werk, maar dan in de breedste zin van het woord. Zo adviseerde hij gezinnen en hielp hij bij werk en ontslag. Hij trad op als bemiddelaar in conflicten met mijndirecties en assisteerde bij het invullen van formulieren, maar ook bij het verlengen van een rijbewijs of als iemand een woning nodig had. Hij trouwde mensen gratis bij hem in de kerk en gaf hun twee rijksdaalders en een gratis maaltijd toe. Voor mensen die weinig hadden, regelde hij dat ze bij restaurants gratis overgebleven eten konden ophalen.²⁴ Rudolf Selič schreef in *Naši v Holandiji* over hem: "Toen wij nog geen Sloveense geestelijke hadden was 'onze pater' bijna nooit alleen aan te treffen in het klooster aan de Sittarderweg, waar hij woonde. Altijd trof je daar wel een of andere Sloveen aan, die bij hem hulp zocht in de een of andere aangelegenheid. En de pater hielp, als hij maar kon. Zij gingen tevreden en met blijde hoop bij hem weg. Als de 'papieren' niet in orde waren, als iemand ontslagen was, als hij geen werk had, als hij een woning nodig had, kortom, in alle zaken, het dagelijkse leven betreffende, zochten onze mensen hulp bij pater Teotim."

De pater mocht een aardse engel zijn, hij was geen heilige. Uit de herinneringen van Slovenen rijst het beeld op van een man die met hart en ziel voor zijn taak stond en het eenvoudige leven van een Franciscaner monnik leidde. Tegelijkertijd was hij iemand die kon genieten: hij dronk graag een borreltje, spaarde sigarenbandjes en speelde graag canasta.²⁵ Tini, de jongste dochter van emigrant Leopold Strman, denkt nog vaak terug aan de tijd dat pater Teotim bij het Sloveense kosthuis van haar ouders langskwam. Na een borrel zong hij dan altijd plagend een liedje dat hij zelf gemaakt had, op een bekende melodie: 'Lepa naša polna flaša, če bo prazna bo pa vaša' (onze mooie volle fles en als hij leeg is, is hij van jullie).

In diezelfde periode kwam er een tweede Limburgs initiatief van de grond dat aansloot bij de Sloveense inspanningen. Het kwam uit de hoek van de plaatselijke parochiegeestelijkheid, die onder leiding stond van de deken van Heerlen, J. Nicolaye. Niet lang na het bezoek van Vinko Zor in juni-juli 1927 – met de grote toeloop in het Franciscanenklooster aan de Sittarderweg, dus pal om de hoek en binnen zijn geestelijke zeggingsmacht – richtte de deken het

Laurentiuscomité op, naar de toenmalige bisschop van Roermond: Laurentius Schrijnen. De belangrijkste zorg van de deken was dat de geestelijken uit zijn parochie het werk niet aankonden.²⁶ Het woningbeleid van Poels had de buitenlandse mijnwerkers over de diverse koloniën verspreid. Daardoor waren zij zelfs voor de ijverigste paters, die hun huisbezoeken te voet of op de fiets aflegden, steeds moeilijker te bereiken – en te controleren. Om de assimilatie beter te doen verlopen, wilde men de buitenlanders opnemen in de bestaande parochies. Na verloop van tijd moest dan een geleidelijke overheveling plaatsvinden naar de gewone parochiale zielzorg.²⁷ Omvorming van de eigen parochies of kerken wilde men voorkomen, maar ook dat nieuwkomers buiten de samenleving kwamen te staan. Om dat te bereiken stelde het comité priesters aan van verschillende nationaliteiten en voorzag het in hun levensonderhoud.²⁸ Zij kregen de opdracht innig samen te werken met de parochiale geestelijkheid en de pastoor waar mogelijk bij te staan.²⁹ De buitenlandse priesters, ook wel missionarissen of aalmoezeniers genoemd, waren een bepaalde periode werkzaam onder hun landgenoten. Alleen lukte het de Slovenen niet om een priester uit het land van herkomst naar Nederland te halen. Om die reden zou pater Teotim de opdracht hebben gekregen deze taak op zich te nemen.³⁰

Het mannenkoor omstreeks 1930, IISG, SAL, 191.

Het jeugdkoor Venček, Heerlerheide januari 1939. Bovenste rij, v.l.n.r. Dirigent Jožef Kočjan, Tinka Svet, Ivan Štrucl, Mari Štrucl, Anna Svet, Zohar, Slavko Strman, Hladin. Middelste rij, onbekend, Olga Resnik, Tina Štrucl. Onderste rij, v.l.n.r. Lou Zerdoner, Fienie Kozole, Willy Štrucl, Steffi Želesnik, Anton Robek, Kočjan. HBM, collectie St. Barbara.

De Zveza

Van meet af aan werkten de plaatselijke Barbara-verenigingen samen. Eerst op incidentele basis, maar al snel regelmatig. Dit mondde op 22 juni 1928 uit in een koepelorganisatie van toen vier verenigingen. Iedere club had voldoende leden om eigen activiteiten te kunnen organiseren, maar voor de coördinatie van de gezamenlijke activiteiten werd het *Verbond van Joegoslavische St. Barbara-verenigingen* in het leven geroepen, kortweg: de *Zveza* (het Verbond). Vanaf begin jaren dertig organiseerde de Sloveense gemeenschap in de Mijnstreek ieder jaar een aantal gezamenlijke activiteiten, zoals de Paasviering en Moederdag. De paasviering of *Vstajenje* (de opstanding) vond voor het eerst plaats in 1931, in de parochiekerk van Heerlerheide.³¹ Drie jaar later schreef Rudolf Selič in *Naši v Holandiji* over die eerste bijeenkomst: “Uit alle koloniën, ook uit het verst afgelegen Lutterade, kwamen onze landgenoten naar Heerlerheide, waar ze op

paasmorgen om vijf uur de grote kerk vulden. Er volgde een paasprocessie (de Nederlanders kennen iets dergelijks niet) net zoals thuis, de fanfare speelde, de schoolkinderen onder leiding van de Sloveense onderwijzeres zongen, het gemengd koor en het mannenkoor lieten zich horen. De vlaggen van de verenigingen vormden een erehaag, de voorzitters droegen brandende kaarsen voor het Allerheiligste uit. Tijdens de preek bleef geen oog droog, de hele kerk verhief zich en als één gezin knielden bijna alle aanwezigen voor de Tafel des Heren. Het Paaslam verenigde ons – twee priesters reikten gedurende de gehele mis de communie uit.”

Ook de viering van Moederdag organiseerde *Zveza* als een gezamenlijke activiteit, voor het eerst in 1933. Over de manier waarop Slovenen die dag luister bij zetten, schreef dezelfde Selič: “Elk kind bracht van de Sloveense les een brief mee naar huis, waarin het zijn moeder uitnodigde om zondag ter communie te gaan – het zou ook zelf hieraan deelnemen – en voor het feest in het verenigingslokaal ’s middags. En onze moeders gaven gevolg aan de uitnodiging en met hen de vaders, zodat de vreugde in de gezinnen volledig was.” Andere gezamenlijke activiteiten waren de bedevaarten, de reizen naar het vaderland, en de viering van de (Joegoslavische) nationale feestdag op de eerste zondag van december. Dat werd ieder jaar tegelijk gevierd met de naamdag van Sint Barbara. Bij de groepsreizen en de bedevaarten trok men vanaf 1928 samen met landgenoten uit België en Duitsland op: de eerste bedevaart had het Duitse Kevelaar als bestemming. De eerste groepsreis vertrok op 3 augustus 1929 naar Joegoslavië, met 150 Sloveense kinderen uit Duitsland en 50 kinderen uit Nederland. Sommige kinderen gingen op vakantie bij familie, anderen maakten een kosteloze reis naar Gorenjska en naar het eiland Korčula.³² De eerste groepsreizen voor volwassenen vonden plaats op 13 augustus 1932 en 6 juli 1933 – beide keren samen met landgenoten uit België en Duitsland.³³

Behalve het organiseren en coördineren van gezamenlijke activiteiten zette de *Zveza* zich in voor sociale rechten. Qua type organisatie leek de Sloveense bond sterk op de R.K. Werkliedenbond, waarmee zij ook samenwerkte en waarin zij op den duur zelfs opging.³⁴ Volgens de Sloveense kleermaker Anton Kozole, die lange tijd voorzitter was van de *Zveza*, onderhield de bond geen contacten met Joegoslavië – daar zorgden de verenigingen zelf voor. In de praktijk leek het werk van de bond echter veel op wat de afzonderlijke St. Barbara-verenigingen ook al deden, zoals het bieden van hulp bij aanpassingsproblemen en het ondersteunen bij werk-

Het zangkoor *Zvon* in nationale klederdrecht, 1938. Bovenste rij, v.l.n.r. Rudi Ravnikar, Frans Markon, Frans Šular, Edy Markon. Middelste rij, v.l.n.r. Ivan Canta, Mevrouw Zajc, Franz Selič, Mevrouw Bergman, Cissi Ograjenšek, Miha Štrucl, Mevrouw Štrucl, Mevrouw Parfant, Gošar, Danica Zajc, Bep Ograjenšek. Onderste rij, Fani Parfant, Ivica Zajc, Slavica Zajc, Pavla Strman. HBM, collectie St. Barbara.

Wijndruivenbal, Heerlen 1935. HBM, collectie Strman.

Op bezoek bij de Sloveense catechisanten in kasteel Bouvigne. V.l.n.r. Anica Goršič, Cilie Gril, Mia Kozole en Hilde Želesnik, Breda 1949. HBM, collectie St. Barbara.

Dekliški krožek (de Meisjeskring) onder leiding van Marija Ažma, ca. 1933. Bovenste rij, v.l.n.r. Ivica Zajc, onbekend, Fani Parfant, Cissi Ograjenšek, Pavla Strman. Zittend, v.l.n.r. Hladin, Danica Zajc, Slavica Zajc, Majer, Mici Maruša. HBM, collectie St. Barbara.

loosheid. Ook beheerde de bond een ondersteuningsfonds voor hulpbehoevenden en was het mogelijk betrokken bij het tot stand brengen van internationale conventies tussen Nederland en Joegoslavië. De bedoeling daarvan was om de opgebouwde pensioenrechten en invaliditeitsuitkeringen te garanderen bij terugkeer.³⁵ De afzonderlijke St. Barbara-verenigingen hadden in principe geen hulpfunctie, maar stonden de bond in de praktijk wel bij. Volgens Slavko Sterman ging het steeds om individuele gevallen voor wie men een oplossing probeerde te vinden. Zij werden dan naar de juiste instanties doorverwezen of konden terecht bij pater Teotim, die met zijn netwerk van contacten het meeste voor individuele Slovenen kon bereiken.³⁶ Het bezoeken van zieken en bejaarden was de enige vorm van directe hulp die de verenigingen zelf boden.

Het zangkoor Zvon

Wie het Sloveense verenigingsleven in willekeurig welk land bestudeert, komt niet om zijn zangkoren heen.³⁷ Voor Slovenen was en is zingen naar eigen zeggen van levensbelang. Naast het rooms-katholieke geloof wordt het gezien als een essentieel element van de eigen cultuur. Vandaar het gezegde: “Met één Serf heb je een leger; twee Kroaten, dat zijn drie politieke partijen; en met drie Slovenen heb je een kwartet.”³⁸ Bij pater Teotim vond men een gewillig gehoor voor de wens om te zingen. Als *duhovnik Slovencev* (zielzorger van de Slovenen) nam hij persoonlijk het initiatief tot de oprichting van diverse koren. De oprichting liep parallel aan de wens van de pater om zijn missen op te luisteren met Sloveense zang. Hij hield zelf erg van de melancholische Sloveense zang en kende vele teksten. De liederen moesten troost bieden bij heimwee en mensen een hart onder de riem steken als zij in de put zaten. Men zong in diverse zangkoren, maar ook gewoon onder elkaar bij mensen thuis, aan de eettafel en in gezelschap van landgenoten. Zoals bij de muzikale familie Strman uit Heerlerheide, die op de Kampstraat onderdak bood aan Sloveense kostgangers. Hun onderkomen fungeerde daarnaast als een warm en muzikaal nest voor ontheemde landgenoten uit de mijnen.

Het eerste echte Sloveense koor, *Slavček of Slavčka*, werd in 1928 opgericht te Chevremont-Kerkrade.³⁹ Daarna volgden er nog zes, als onderdeel van de plaatselijke St. Barbara-vereniging.⁴⁰ Om een groot gemengd koor te kunnen samenstellen, had pater Teotim – hij dirigeerde

De Sloveense kindercommunie. Op de foto: Franc Drenovec, Anica Šket, Edy Bevk, Juliana Deželak en Peep, Edy en Mimi Pučnik. Rechts: pater Teotim van Velzen. Links: de eerste Sloveense aalmoezenier Drago Oberžan, Brunssum 1938. HBM, collectie Drenovec.

Sloveense jeugd onder leiding van onderwijzeres Marija Ažman (met wit hoedje), verzameld bij de viering van de nationale feestdag. Ook op de foto: de toenmalige burgemeester van Heerlen (man met bolhoed) met zijn vrouw. Heerlen 1933. HBM, collectie St. Barbara.

toen nog zelf – al een jaar eerder het initiatief genomen voor een dameskoortje: de vijf vrouwen verzorgden enige jaren de Sloveense mis in de parochiekerk in Heerlerheide. Hij nodigde ook persoonlijk een aantal mannen en vrouwen uit voor repetities in de meisjesschool aan de Gravenstraat. Wanneer deze bijeenkomsten precies hebben plaatsgevonden is niet bekend, maar begin 1930 trad men voor het eerst op.⁴¹ Het koor, dat voluit *Slovensko Pevsko Društvo 'Zvon'* (de Sloveense zangvereniging ‘de Klok’) ging heten, maakte in de jaren dertig officieel deel uit van de St. Barbara-vereniging Heerlen. Hun koorleider was Jan van Geijssel, van beroep drukker maar in zijn vrije tijd dirigent van verschillende Nederlandse zangkoren. *Zvon* zou na Van Geijssel vaker geleid worden door Nederlandse dirigenten die het beroep van onderwijzer uitoefenden. Het ontbreken van Sloveense dirigenten had ongetwijfeld te maken met het gebrek aan opleidingen in het land van herkomst. Er was simpelweg geen geld voor, want de mannen moesten de mijnen in.⁴² Dirigent Jan van Geijssel leeft in de herinnering als een serieus en streng man, waardoor al snel een aantal zangers afviel en er na enige weken twintig leden overbleven.⁴³

De repetities van *Zvon*, als de samenkomsten die naam mochten hebben, waren op zondagmiddag. Eerst in de meisjesschool aan de Gravenstraat, later in het café van de Sloveense mijnwerkersfamilie Zajc aan de Roebroekweg, want ‘daar stond een piano en bij Maruša niet’.⁴⁴ Het ging oorspronkelijk om een vierstemmig gemengd koor, alleen oefenden de mannen allemaal het beroep uit van mijnwerker, dus moesten zij vanwege de wisseldiensten nogal eens op zondag de mijn in. Het was in de praktijk vrijwel onmogelijk om alle leden op één tijdstip bij elkaar te krijgen. De contributie van de St. Barbara-vereniging Heerlen bedroeg in die tijd één gulden en om lid te zijn van *Zvon* hoefde men niet bij te betalen. Als er geld nodig was, kwam dat uit de algemene kas of het werd op een andere manier bijeen gesprokkeld. Zo bedelde pater Teotim begin jaren dertig een bedrag bij elkaar om een eigen vaandel voor het koor te kunnen aanschaffen. Eind jaren dertig maakte *Zvon* zich los van de St. Barbara-vereniging Heerlen, om door te gaan als een zelfstandige vereniging. Met een eigen bestuur, eigen statuten en een eigen kas. De contributie bedroeg vijftig cent per maand. Wie daarnaast lid wilde zijn van de Barbara-vereniging betaalde vijftig cent extra. De band met de moedervereniging bleef dus hecht. In 1936 kreeg het koor zijn eerste Sloveense en enige vrouwelijke dirigent: Slavica Zajc. Zij leidde *Zvon* drie jaar en werd toen opgevolgd door Jožef Kočjan, telg uit een mijnwerkersfamilie. Kočjan was dirigent op het moment dat het koor in 1939 tien jaar bestond, maar leidde ook het

jeugdkoor *Venček* in Heerlerheide. De leden hiervan, allemaal tweede generatie, zouden later doorstromen naar *Zvon*.

Naast *Venček* was er nog een jeugdkoor dat *Jeugd van Slomček* heette en in Hoensbroek zongen jongeren in *Vrtec*. De zangkoren maakten voor de oorlog allemaal deel uit van de bestaande St. Barbara-verenigingen. Daarnaast ontwikkelden lokale afdelingen van de Heilige Barbara ook eigen culturele activiteiten.⁴⁵ Zo had de Brunssumse tak een fanfarekorps, dat later opging in een Nederlands muziekgezelschap. In Geleen speelde een symfonieorkest, een muzikaal gezelschap van strijkers, blazers en slagwerkers. Ook waren er van meet af aan groepjes *tamburica*, een typisch Joegoslavisch snaarinstrument met een lange hals - een soort luit; onder andere in Brunssum, Geleen en Eygelshoven. In de Hopel richtte Avgust Čebin, die zich daar in 1934 vestigde, een *tamburica*-groep op. Hij had de instrumenten in 1923 meegenomen uit Moers in Duitsland, waar hij twee jaar als mijnwerker had gewerkt en lid was geweest van de plaatselijke *tamburica*.

Vóór de oorlog waren er geen aparte verenigingen voor toneel, maar drama hoorde wel echt bij het Sloveense culturele leven. Met Sinterklaas en Kerst werden toneelstukken opgevoerd, en ieder jaar tijdens de viering van emigrantenzondag was het stuk 'Za srečo v nesreči' (omwille van het geluk in het ongeluk) te zien. Toneelspel vormde een vast onderdeel van het jaarlijks terugkerende programma ter ere van de viering van de Nationale Joegoslavische Feestdag op 8 juli (of op de eerste zondag van december). Ook bij andere speciale gelegenheden waren er standaard opvoeringen. In 1979 vertelde Slavko Sterman aan de antropologen Paul Brassé en Willem van Schelven, dat er vóór de oorlog al een dansgroepje binnen de Barbara had bestaan. Het ging om de voorloper van *Folklorna Skupina Nizozemska* (FSN), de folklore-dansgroep die de Sloveense aalmoezenier Nande Babnik in 1953 in Heerlen oprichtte. In dat gesprek noemde Sterman de naam van Wouters, van de Amsterdamse Bank in Heerlen, die in zijn vrije tijd niets liever leek te doen dan erop uit te trekken met Polen, Tsjechen, Slovenen en Hongaren.⁴⁶ Via zijn relaties bij bankfilialen regelde hij overal in Limburg en Brabant optredens voor de verschillende zang- en dansgroepen. Het ging om eigen initiatief, en had niets te maken met zijn werk. Het verhaal wil dat Wouters later naar Australië is geëmigreerd, waar hij actief zou zijn geweest bij het oprichten van Australisch-Nederlandse clubs.⁴⁷ De oudere zus van Slavko, Pavla Strman, die in 2008 zesentachtig werd, kan zich uit die tijd ook nog 'ene Wouters' herinneren. Zij vormde als meisje van zestien jaar, met nog vier andere meisjes - onder wie Slavica en Ivica Zajc -, in 1939 een Sloveens dansgroepje: "Hij was vóór de buitenlanders en wilde ons Esperanto leren want dat zou de internationale taal worden, zei hij. Met hem gingen we voor het eerst naar Scheveningen, traden we op in het Kurhaus."

Vier jaar eerder, in 1935, was Pavla als dertienjarige bij het Sloveense koor *Zvon* gegaan. Pater Teotim had eigenlijk haar moeder gevraagd, maar die had het veel te druk met haar kostgangers, dus zei ze tegen haar dochter: "Ga jij maar mee, ik heb geen tijd." De pater liet haar, net als andere kandidaten, voorzingen in de keuken van de familie Zajc op de Roebroekweg. Franc Gril en Anton Robek, die toen al prominent aanwezig waren, gingen in die tijd persoonlijk bij de zangers langs als er iemand een repetitie had overgeslagen. Dansen deden ze in zelfgemaakte klederdrachten: voor de meisjes een wit bloesje met borduursels op de mouwtjes en een rood strikje om de hals. Pavla droeg een rok met dikke lagen, iets Kroatisch. Die stof heeft ze in de oorlog tot een jurk vernaaid. Een ander meisje had wel een echt Sloveense dracht, zelfs met een hoge hoed. Op een bepaald moment telde de dansgroep twaalf dansers: acht vrouwen en vier mannen. Ze oefenden achter op de hof in de Kampstraat en traden op in de casino's van de mij-

nen. In de terugblik van Pavla Strman was het vóór de oorlog niets dan samen zingen, dansen en muziek maken. Zodra er ergens iets te doen was, speelde iedereen mee.

Iedere St. Barbara-vereniging organiseerde jaarlijks het wijndruivenbal, wat men als een goede manier beschouwde om de verenigingskas te spekken.⁴⁸ Voor dit feest werden slingers gemaakt van klimop, met zakjes druiven erin. De traditie schreef voor dat de jongen het meisje optilde tijdens het dansen. Zij moest dan een zakje met druiven zien weg te grissen, zonder opgemerkt te worden door de 'politieagent' - bij betrapping moest het meisje 'betalen'. Ter afsluiting van ieder wijndruivenbal kozen de aanwezigen een druivenkoningin. Franc Selič, de enige in het gezelschap die een uniform had, was jarenlang de veldwachter of politieagent van het druivenbal in Geleen. Het dansfeest met live muziek is ook altijd toegankelijk geweest voor Nederlanders en andere niet-Slovenen. Daarentegen was het gezamenlijk vieren van Moederdag een besloten activiteit.⁴⁹

Dan bestond er vóór de oorlog ook nog een rijwiolvereniging, *Illirija*. Volgens Anton Kozole was het niet echt een vereniging, want er was geen bestuur en niemand hoefde voor zijn lidmaatschap te betalen. Het ging waarschijnlijk om een gezelligheidsvereniging, opnieuw alleen voor mannen. Een herinnering van Ferdinand Maček lijkt hieraan te refereren: "Op zondagmorgen gingen we vaak met een heel stel fietsen, heel gezellig was dat. 's Avonds gingen we soms met een hele groep naar de Heksenberg en namen een krat pils mee. Dan werden er liedjes gezongen, Limburgse en Sloveense, en dan genoten we van de zonsondergang." Ook moet er nog zoiets bestaan hebben als een 'loterijvereniging' voor mannen - er is zelfs een foto van.

In 1930, dus vlak voor de gevolgen van de wereldcrisis in Zuid-Limburg voelbaar werden, bevonden zich in de Mijnstreek meer Slovenen dan ooit. Vanaf begin mei van dat jaar werd de incidentele bemoeienis van het moederland met zijn emigranten omgezet in een permanente, door het aanstellen in Heerlen van de Sloveense wereldgeestelijke Drago Oberžan als missionaris onder de Limburgse Slovenen. In die hoedanigheid verbleef hij al eerder onder landgenoten in Noord-Frankrijk en daarna in het Belgische Eisden. Met zijn komst konden de katholieke Slovenen voor het eerst terecht bij een priester met wie ze in hun landstaal konden praten en biechten. Het was de bedoeling dat Drago Oberžan alle taken van pater Teotim zou overnemen, maar op 14 mei 1930, ongeveer een week na zijn aanstelling als aalmoezenier in Heerlen, verzocht hij de Provinciaal van de Franciscanen in een brief om assistentie door de bekende pater: "Ich werde meine Pflichten gewiss nicht vollkommen nachkommen können, da die Slovenen (ca. 3000) sehr verstreut in der Provinz Limburg wohnen und ich nach Bedarf auch die Kolonien in Belgiens-Limburg seelsorgisch zu bedienen habe."⁵⁰ De wereldgeestelijke vond dat goede zielzorg stond of viel met de kennis van zowel de landstaal als van het nationale- en cultuurbesef van een volk. Vandaar dat hij de Provinciaal om toestemming verzocht samen met pater Teotim een reis van een paar weken door Joegoslavië te mogen maken. De komst van Drago Oberžan leidde dus tot een samenwerking in de zielzorg. Wanneer mensen problemen hadden, bijvoorbeeld met het invullen van Nederlandse formulieren, wisten ze nog altijd pater Teotim te vinden, maar Oberžan stond hun bij met papieren in de moedertaal. In de jaren voordat in Heerlen een Joegoslavisch consulaat was gevestigd, stond er bij zijn woonhuis altijd een lange rij mensen te wachten - soms wel urenlang.⁵¹ Volgens Custers, van 1923 tot 1965 pastoor en kapelaan in de parochie Heerlerheide, hadden de Sloveense en Poolse geestelijken geen tijd om systematisch huisbezoeken af te leggen. Ze lazen eenmaal per week een H. Mis voor, vaak in de kapel van de zusters, en waren tevens de geestelijke leidlieden van de etnische verenigingen,

De Ioterijvereniging.
In het midden,
Franc Selič. Links van
hem, Anton Maruša.
Datum en plaats
onbekend.
HBM, collectie
St. Barbara.

een functie die dus niet door de pastoor of kapelaan van de parochie werd vervuld.

Drago Oberžan hield zelfstandig kantoor aan huis en was 's middags altijd op pad. Dan legde hij huisbezoeken af of hij ging bij ziekenhuizen langs. Iedere zondagochtend las hij op twee plaatsen in de Mijnstreek de heilige mis, met een preek. 's Middags verzorgde hij in een andere kolonie het lof, met een preek, waarna hij lezingen hield tijdens bijeenkomsten van de verenigingen. Ook leidde hij in de acht grootste koloniën iedere maand kerkdiensten in de Sloveense taal, en vertoonde hij in de wintermaanden films of dia's. Daarnaast gaf hij Sloveense les en was hij redacteur en oprichter van het maandblad *Rafael*, bedoeld voor alle Sloveense emigranten in Noordwest-Europa.⁵² Het eerste nummer verscheen in januari 1930 en werd door meer dan de helft van de Slovenen in Limburg besteld. Vier jaar later las 90% van de Slovenen in Nederland de berichten van de priester, die het blad vanuit Heerlen verstuurde aan abonnees in Frankrijk, Duitsland en België. In de jaren 1930, 1931 en 1934 vonden onder leiding van Oberžan grootschalige Sloveense 'missieoefeningen' plaats in aanwezigheid van Sloveense aalmoezeniers, die speciaal voor die gelegenheid naar Nederland waren gehaald. Er werden dan, gedurende een aantal dagen, intensieve godsdienstoefeningen gehouden voor zoveel mogelijk gelovigen. Bij de eerste missieoefening, die van 27 oktober tot 2 november 1930 duurde, was ook Alojzij Pohar aanwezig, de eerste Sloveense aalmoezenier in Limburg. Om deel te kunnen nemen aan de kerkdiensten mochten alle Sloveense mijnwerkers hun 'schichten' ruilen. Er zijn

toen autobussen ingezet om de arbeiders van de koloniën naar de kerk te vervoeren, en later weer terug. Er waren ook mensen die een taxi of de tram namen.⁵³

Dankzij de bemoeienis van Drago Oberžan kwam er ook samenwerking tot stand met de Bredase vereniging van catechisten van de Eucharistische Kruistocht (EK).⁵⁴ Het vermoeden bestaat dat hij al vanuit België, waar Oberžan eerder als aalmoezenier had gewerkt, het eerste contact legde. Toen hij in Breda de bevlogen oprichter van de EK-groepen opzocht, priester Frencken, zagen de twee mannen grootse mogelijkheden opdoemen. Zo wilde de Sloveense priester in zijn land van herkomst een meisjesbeweging opbouwen, terwijl Frencken het initiatief opvatte als de basis van een katholieke buffer tegen de Sovjet-Unie.⁵⁵ Het EK fungeerde niet als een traditionele kloosterorde, meer als een religieuze beweging of een hulporganisatie voor sociaal zwakkere meisjes en vrouwen. De stichting riep bijvoorbeeld een dienstbodenopleiding en een opleiding tot gezinsverzorgster in het leven. Drie meisjes uit Slovenië traden al in 1932 in Breda in het noviciaat, gevolgd door nog zes in de jaren daarna. Een jaar later reisde Frencken, 'Moederke' en de eerste twee Sloveense catechisanten, naar Slovenië om kennis te maken met de bisschop van Maribor, Ivan Tomažič. Die had zijn buitenverblijf ter beschikking gesteld, zodat de beide Sloveense vrouwen met twee meisjes uit Limburg meteen aan de slag konden in Betnava, in de buurt van Maribor. De Slovenen waren enthousiast over het cursusprogramma van de catechisanten, dat toen steeds verder is uitgebreid. Er moesten al snel Nederlandse catechisanten naar Joegoslavië worden gestuurd om bij te springen.⁵⁶

In 1935 vertrok Drago Oberžan uit Nederland, om vijf jaar later even terug te keren naar Breda voor een onderhoud met priester Frencken. In Joegoslavië is hij tijdens de oorlog gevangengezet door de Duitsers. De Bredase catechisante Jeanne Wirken, die Oberžan tijdens zijn laatste bezoek ontmoette en hem in 1976 nog een keer sprak, vertelde dat hij erg angstig was geweest om te praten over wat er tijdens de oorlog was gebeurd. Alle Sloveense catechisanten die ze in de loop van haar leven ontmoette via de vereniging waren trouwens lange tijd bang. Het vertrek van Drago Oberžan liep parallel aan de afname van 'zowat de helft der Slovenen' door de crisis en even leek het er toen op dat pater Teotim er alleen voor zou komen te staan. Na zijn bezoek aan Limburg was de bisschop van Maribor er namelijk van overtuigd geraakt dat Teotim alleen ook voldoende zou zijn, hoewel die het daar – getuige zijn brief van 9 mei 1934 – absoluut niet mee eens was.⁵⁷ Inderdaad kreeg Oberžan opvolgers: de Franciscaan Hugolin Prah, die al onder de Slovenen in België had gewerkt en de Jezuïet Remec, die in het Valkenburgse klooster van die orde theologie studeerde.⁵⁸ Pater Teotim reisde in 1935 op zijn eigen verzoek opnieuw naar Joegoslavië om zijn Sloveens te perfectioneren en om deel te nemen aan een Eucharistencongres in Maribor. Hij trad op als begeleider van 90 Slovenen en 10 Nederlanders (onder wie de kinderen van de consul en enige kapelaans) uit de Mijnstreek; verder 90 deelnemers uit België en 150 uit Duitsland. Zij zouden allemaal deelnemen aan het congres dat werd georganiseerd door 'de Katholieke Slovenen en Kroaten die politiek in de verdrukking leven'.⁵⁹

In die tijd kwam er ook Sloveens onderwijs tot stand.⁶⁰ Verspreid over de Mijnstreek zijn tussen 1932 en 1939 cursussen Sloveens gegeven door Marija Ažman, een speciaal aangestelde Sloveense 'onderwijzeres voor emigratie'. Het Joegoslavische consulaat had haar op 24 september 1932 naar Nederland gehaald, waar zij in Zuid-Limburg eerst ging kennismaken met de regionale Inspecteur van het lager onderwijs en alle hoofden van scholen.⁶¹ Het was niet mogelijk om het onderwijs centraal te geven, omdat de Slovenen zo verspreid woonden. Dus kwamen er meerdere cursussen, op verschillende plekken. Op grond van zelfstandig ingewonnen informa-

tie stelde Marija Ažman in 1932 vast, dat 329 Joegoslavische kinderen in totaal 47 Nederlandse scholen bezochten. Bijna al deze kinderen – 297 om precies te zijn – bracht zij nog in datzelfde jaar bij elkaar in elf taalcursussen.⁶² Die werden wekelijks in de namiddag of avond gegeven in tien verschillende koloniën in Heerlen (Heerlerheide en Nieuw Einde), Brunssum, Hoensbroek, Lutterade, Eygelshoven, Nieuwenhagen, Lauradorp, Chevremont en Spekholzerheide. De cursussen vonden plaats in Nederlandse scholen, in Sloveense cafés, bij de mensen thuis of in lokalen van de R.K. Werkliedenbond.

De onderwijzeres woonde zelf in Heerlen en moest dus lang en veel reizen, wat in die tijd niet meeviel. Gelezen lag het verst van haar standplaats verwijderd en daar startten haar lessen tweemaal in de week met 54 leerlingen, in de St. Jozefschool aan de Rozenlaan in Lindenheuvel.⁶³ Volgens de schrijver van de brochure *Naši v Holandiji*, Rudolf Selič, beschouwden de Slovenen het werk van Marija Ažman in Nederland als een vorm van missiewerk: “Diep respect hadden ze voor de Sloveense onderwijzeres die thuis alles heeft achtergelaten en is vertrokken om die jeugd te redden die nog te redden is.” De cursussen zelf hielden veel meer in dan alleen taalles. Het waren eerder opvoedkundige cursussen waarbij taal, aardrijkskunde en geschiedenis van het land van herkomst als middelen dienden om de kinderen voor te bereiden op hun toekomst in Joegoslavië. Zij studeerden liedjes in en leerden versjes van buiten, die ze tijdens bijeenkomsten van de arbeidsverenigingen en vieringen van Moederdag ten gehore brachten. Voor meisjes in Brunssum, Heerlerheide, Nieuw Einde en Eygelshoven van boven de leerplichtige leeftijd was er *Dekliški Krožek*, de meisjeskring, die ook onder leiding stond van Marija Ažman en later van de Sloveense zuster Justina Višner. Zij kwam uit Skofja Loka en behoorde tot de orde van de zusters Ursulines, eerst in Weert en daarna in Breda. De meisjes traden op tijdens feesten en bijeenkomsten, waar ze volksliederen zongen, toneel speelden en de *Kolo* (een Slavische reidans) dansten in klederdracht die ze zelf borduurden. Zo studeerden ze het toneelstuk *Roka Božja* (Gods hand) in, dat ze uitvoerden op feesten en bijeenkomsten. Daarbij konden ze zich tot 1939 verlaten op Marija Ažman, die al die jaren in Zuid-Limburg werkte.

Sloveense communisten

Bij al deze katholieke dadendrang zou bijna worden vergeten dat sommige Slovenen zich ook op een geheel andere manier organiseerden. Zowel in Slovenië als in de emigratielanden, dus ook in Nederland. Tijdens zijn bezoek aan Zuid-Limburg in de zomer van 1927 constateerde kapelaan Vinko Zor dat eigenlijk niet meer dan de helft van de 1000 Sloveense mijnwerkers praktiserend katholiek was. Zo stond althans te lezen in de Kroniek van de Karmelietessen. Hij suggereerde hiermee dat de helft van de emigranten buiten de kerk stond. Ook wilde hij aangeven dat Sloveense geestelijken hier nog heel wat missiewerk hadden te verrichten. Enthousiasme voor het alles doordringende religieuze ideaal lag blijkbaar niet voor iedere Katholiek gedoopte Sloveen voor de hand. Dat gold in het bijzonder voor overtuigde socialisten en communisten. Over de eerste categorie repte vrijwel niemand, over de tweede is des te meer te vinden in de Sloveense archieven.

De Communistische Partij van Joegoslavië werd opgericht in april 1919. Zij sloot zich aan bij de Derde Internationale en organiseerde al in juli van dat jaar een algemene staking, en bezette grote boerderijen in Kroatië die in buitenlandse handen waren. Ook behaalde zij aanzienlijke successen in plaatselijke en landelijke verkiezingen. In het eerste nationale parlement van

1920 bezette de partij de derde plaats. Door het grote aantal stakingen en enkele aanslagen van communisten op politici werd zij het daaropvolgende jaar echter verboden. Dus ging ze ondergronds en zochten veel militanten hun heil in de Sovjet-Unie. Ook in Italië, waar zich in het noordoosten aanzienlijke Sloveense en Kroatische minderheden bevonden, kregen de communisten het moeilijk. Helemaal toen Mussolini in 1925/6 de fascistische dictatuur vestigde en de jacht op hen opende. Veel communisten, inclusief de Sloveenstaligen, vluchtten toen naar het buitenland – vooral naar Frankrijk. In het jaar 1930, toen er massaontslagen begonnen te vallen, sloot een aantal Slovenen in Noord-Frankrijk zich aaneen in antifascistische vakverenigingen, die gelieerd waren aan de communistische C.G.T. De Sint Raphaël Vereniging mocht hier fel tegen ageren, de radicalisering zette toch door. Dit leidde tot vrijwillige deelname van een aantal Sloveense mijnwerkers aan de Spaanse Burgeroorlog, en in de Tweede Wereldoorlog tot actief verzet tegen de Duitsers.⁶⁴

Tegen deze achtergrond moeten we de opkomst van de Sloveense communisten in Zuid-Limburg zien, een geschiedenis die de historicus Frank van Krevel (zelf van Sloveense afkomst) heeft opgetekend.⁶⁵ De eerste zelfstandig functionerende groep Sloveense communisten in de Mijnstreek zou zijn ontstaan met de komst van Andrej Forte in 1928. Hij was de voorzitter van de grootste communistische mijnwerkersbond van Slovenië en organisator van de grote mijnwerkersstaking in het kolenbekken van Zasavje in 1923. Op 10 augustus van dat jaar werd hij gearresteerd op verdenking van staatsgevaarlijke activiteiten, en ontslagen door de mijn-directie van Zasavje. Samen met andere stakingsleiders, zoals Jurij Debelak, Alojz Hohkraut, Jure Klenovšek, Joze Kolšek en Ivan Prištav, nam hij toen de wijk naar Frankrijk, België en Nederland.⁶⁶ De groep ging eerst naar het Noord-Franse Pas-de-Calais, waar ze werk vond in de mijnen. Ook daar raakten ze uiteraard betrokken bij acties. Op dat moment werkte Drago Oberžan als Sloveense aalmoezenier in Noord-Frankrijk, een functie waarin hij zijn communistische landgenoten actief bestreed – net als later in Nederland. Drie jaar later vertrok de groep revolutionairen noodgedwongen naar Zwartberg in Belgisch-Limburg, waar zij zich aansloot bij de daar al bestaande Sloveense communistische verenigingen. Ook verspreidde men Sloveense en Kroatische literatuur met een communistische signatuur. Er werden bijeenkomsten belegd en contacten onderhouden met de Joegoslavische communisten in Parijs. In november 1928 kwam de groep naar Nederland, waar zij werk vond in de Staatsmijn Maurits in Geleen en lid werd van de plaatselijke CPN en van de vakbond.

In 1929 richtte de groep van Andrej Forte binnen de CPN een nationale sectie op, die hij Joegoslavisch noemde. Bij de oprichtingsbijeenkomst zouden overigens ook secties voor Hongaarse en Oostenrijkse migranten zijn opgericht. Forte zelf bekleedde van 1930 tot 1932 de functie van secretaris van deze Joegoslavische sectie en ontving hiervoor het Lenin-horloge uit handen van Albert Potze, CPN-partijfunctionaris in de Mijnstreek. Van Krevel heeft niet kunnen achterhalen op welke manier het contact tussen Forte en de CPN tot stand kwam, maar hij vermoedt dat dit met hulp van Belgische geestverwanten gebeurde. Naar zijn idee waren de activiteiten van de groep Forte uitsluitend gericht op hun *Volksgenossen*, ondanks samenwerking met de CPN. In het jaar dat de groep naar Nederland kwam, zou in Limburg ook de vereniging *Edinost* (Eenheid) zijn opgericht. Naar verluidt telde deze vijftig leden, afkomstig uit verschillende steden en dorpen in de Mijnstreek, en met ene Zupanc als voorzitter. De vereniging zou inzamelingen hebben gehouden voor de niet-katholieke Slovenen in Joegoslavië.⁶⁷ Het lijkt er dus op dat *Edinost* en de *Groep Forte* in dezelfde periode actief waren in de Mijnstreek. Met als aantekening dat Frank van Krevel, die de vooroorlogse Sloveense communistische beweging in

de Mijnstreek onderzocht, dat niet erg aannemelijk acht. Het zou kunnen dat mijn gesprekspartners, zoals tijdens deze zoektocht wel vaker is gebeurd, de periodes niet altijd even scherp onderscheidde. In de jaren vijftig bestond er in de Mijnstreek namelijk wel een communistische vereniging die *Edinost* heette. Ook kan het zijn dat er sprake was van één vereniging naar buiten toe (*Edinost*) en een geheime club daarachter of daarbinnen – de groep Forte.

In de Joegoslavische communistische beweging van Andrej Forte speelden verder Albert Hlebec, Aleš Bebler en Matija Bahor een rol. Hlebec was de auteur van twee communistische tijdschriften die in Heerlen werden uitgegeven: *Slovenska Delavsko-Kmečka Republika* (Sloveense Arbeiders- en Boerenrepubliek, kortweg *Republika*) en *Glas svobode* (Stem der Vrijheid). De auteur had de Sloveense communistische partij mede opgericht en hield zich vooral bezig met de productie van propagandamateriaal. Zijn verblijf in de Mijnstreek was bedoeld om de revolutionaire gezindheid onder de Slovenen te bevorderen. Hlebec kreeg in 1931 assistentie van Aleš Bebler, die uit Parijs kwam en Nederland nog datzelfde jaar verliet. Zowel tijdens als na de oorlog groeide hij uit tot een van de belangrijkste politici van Slovenië. Bij zijn vlucht over de staats- en de straatgrens in Kerkrade zou hij zijn geholpen door Limburgse Slovenen.⁶⁸ Wat Matija Bahor betreft, die werkte vanaf 1926 in de Staatsmijn Emma en onderhield connecties met Sloveense communisten in Belgisch-Limburg. Hij vertrok eind jaren twintig naar Beringen, waar hij de Internationale Rode Hulp coördineerde voor Waterschei, Winterlag en Zwartberg.

De Sloveense communisten in Zuid-Limburg – het zal niemand verbazen – werden fel bestreden door de geestelijkheid en dat gold zeker voor priesters uit het land van herkomst. Vooral Drago Oberžan, die hen al kende van zijn verblijf als aalmoezenier in Noord-Frankrijk, zette zijn tirades na aankomst in Nederland (1930) volop voort. Emigrant Franc Gril vertelde dat veel arbeiders die lid waren van een communistische organisatie tijdens de crisisjaren werden ontslagen. Hij vermoedde dat zij aangegeven zijn en dat men zo een manier had gevonden om ‘vijanden’ uit de weg te ruimen. Maks Cotman, die zichzelf omschreef als socialist, zei over Oberžan: “Dat was een smeerlap. Als iemand rood was, gaf hij dat door aan Joegoslavië en dan kreeg je op je flikker als je op bezoek ging.” Dat de macht van de geestelijkheid over het geheel genomen groot was, werd ook bevestigd door mevrouw Balota. Zij was van mening dat men in de crisis voor alles een kruiwagen nodig had en dat de geestelijken daarvoor het meeste voldeed: “Als je maar naar de kerk kwam.”

De harde kern van de groep van Andrej Forte werd na een actie op 1 mei 1932 in de Maurits te Geleen opgerold, en uitgewezen. Bij deze actie, waar enige rode vlaggen op mijngebouwen werden gehesen, zouden Slovenen, Hongaren en Oostenrijkers betrokken zijn geweest. De protestbijeenkomst leidde tot uitzetting van alle deelnemers, of zoals een tweede generatie Sloveense vertelde: “De communisten die voor de oorlog groepjes vormden, werden gelijk opgepakt en het land uitgegooid. De pastoor was de baas.”⁶⁹ Volgens Van Krevel hield de Joegoslavische sectie op te bestaan na het vertrek van de groep Forte. Sindsdien zouden er geen buitenlandse partijgenoten meer welkom zijn geweest bij de CPN. Het vertrek van de Joegoslaven uit de partij vormde dus het omslagpunt en tevens het einde van de eerste georganiseerde groep Sloveense communisten in de Mijnstreek. Deze informatie is gebaseerd op de getuigenis van Anton Salomon, die tussen 1945 en 1947 een rol speelde in de vereniging *Svobodna Jugoslavija* (Vrij Joegoslavië) en daarna in de organisatie *Edinost* (Eenheid). Volgens Salomon was het vertrek van de leiders naar Duitsland en Rusland de oorzaak van een verflauwing van revolutionaire

In het café van Anton Maruša (rechts), Heerlerheide ca. jaren dertig. HBM, collectie Maruša.

Het bestuur van de St. Barbara vereniging Heerlen. V.l.n.r. pater Teotim, Anton Maruša, onbekend, Štrucl, Franc Godec, Ograjenšek, Leopold Strman en Drago Oberžan, Heerlen jaren dertig. HBM, collectie St. Barbara.

activiteiten onder Slovenen in de Mijnstreek. Dat het slechts een tijdelijke verzwakking betrof, blijkt uit de lotgevallen van Anton Maruša. Hij richtte in Limburg verschillende pro-Tito verenigingen op tijdens en na de oorlog: de Sloveense *Vriendschapsvereniging voor het Rode Kruis* (opgericht in oktober 1944 en verboden op 1 maart 1945) en later de vereniging *Svobodna Jugoslavija* (april 1946). Maruša, die getuige een foto uit die tijd begin jaren dertig nog lid was van het bestuur van de Katholieke St-Barbara-vereniging Heerlerheide, regelde – naar eigen zeggen – in oktober 1932 een reis van meer dan twintig Sloveense migranten naar Rusland. Hij werd hiervoor opgepakt en moest een dag zitten. Tussen 1936 en 1939 dreigde hij vanwege zijn activiteiten uitgezet te worden door de Nederlandse politie. In 1947 wierp Maruša zich op als de hoofdorganisator van het zogenaamde ‘transport van 1947’, een georganiseerde reis waarmee ongeveer 200 Slovenen terugkeerden naar huis.⁷⁰

Vóór de oorlog namen Slovenen van de eerste generatie vooral deel aan activiteiten van eigen etnische organisaties. Zij sloten zich echter ook wel degelijk aan bij Nederlandse verenigingen, zoals Ferdinand Maček, die lid was van konijnenverenigingen, en Franz Obrez, die bij een Nederlandse voetbalclub speelde en verder nergens tijd voor had. Verder waren bijvoorbeeld Jožef Deželak en Maks Cotman, net als Maček, lid van de R.K. Mijnwerkersbond. Met de tweede generatie begon het tij te keren, want die werden lid van zowel Sloveense als meerdere Neder-

landse verenigingen. Frans Godec, die zich als een echte verenigingsman omschreef, begon bij de *Jonge Wacht* (een katholieke jeugdbeweging) en bij het R.K. Verbond de *Jonge Werkman*. Verder was hij lid van een Nederlandse voetbalclub, een toneelclub, de harmonie en een handbalvereniging. Bep Drenovec was lid van de *Jonge Wacht* en vervolgens van de *Jonge Werkman*. Ook Jan Deželak trad toe tot de *Jonge Wacht*, en Franc Drenovec zong al vanaf de derde klas lagere school in een Nederlands jongenskoor en nam deel aan Nederlands jeugdwerk. Daar kwam hij via school mee in contact, waar hij gewoon als Nederlander werd beschouwd. Ook Huub Bevk was lid van meerdere Nederlandse clubs.

In de jaren dertig sloten Slovenen zich soms ook aan bij Nederlandse politieke partijen, zoals Markovič, die in 1924 korte tijd lid was van de Sociaal Democratische Arbeiders Partij. Het was volgens hem moeilijk om in die tijd openlijk socialist te zijn. Zelf wilde hij zich het liefst actief inzetten voor de SDAP, maar hij raakte zwaar teleurgesteld toen er op de 1 mei-viering bijna niemand meeliep van de afdeling Beersdal – een kolonie van de Oranje Nassau II en III in Heerlen/Schaesberg. In 1928 besloot hij toen om zich aan te sluiten bij het Apostolische genootschap. Daarvan is hij in Sittard twintig jaar lang voorganger geweest.